

Het joodse kerkhof in Oude Pekela.

Joden in de Pekela's

André Horllings

Over enkele jaren zal een compleet overzicht bestaan van het ooit zo rijke joodse leven in de provincie Groningen, waaraan in de Tweede Wereldoorlog een abrupt einde kwam. In 1971 begon een werkgroep van het Rijksarchief met een inventarisatie van alle documenten, waaruit bijzonderheden over de joden in Groningen konden worden afgeleid. De belangrijkste opgave, het samenstellen van een bevolkingsoverzicht waarin elke jood die ooit in de provincie werd geregistreerd is opgenomen, nadert zijn voltooiing. Aan de beschrijving van het joodse leven in de verschillende delen van Groningen wordt hard gewerkt.

mr. J.H. de Vey Mestdagh, oud-rijksarchivaris in Groningen en ook na zijn pensioen nog dagelijks in de weer voor zijn geesteskind. „Dankzij subsidies van onder meer de provincie zijn wij in staat de werkzaamheden te bekostigen. De leden van de werkgroep doen hun werk belangeloos. De boeken worden door ons in eigen beheer uitgegeven; commerciële uitgaven zouden onbetaalbaar worden”.

Met is een sisyfusarbeid. „Tot 1808 is over joden bijna uitsluitend iets te vinden in de oud-rechterlijke archieven, en dat zijn er vele honderden. Bij de bestudering is veel intuïtie nodig; gevoel voor joodse namen, aanwijzingen voor joodse activiteiten. In 1808 werden, op last van koning Lodewijk Napoleon, alle kerkelijke gemeenten gereguleerd en daarna zijn bijzonderheden te vinden in de archieven van de ministeries. In 1870

zameld. „De eerste joden vestigden zich er in 1683. Ze kwamen uit Polen, en de band met dat land heeft nog lang bestaan, want ook een eeuw later waren nieuwe leermeesters uit dat land afkomstig. Elders waren het meestal Duitse voorgangers”.

Oude Pekela groeide al spoedig uit tot de tweede joodse gemeenschap in de provincie. De grootste was Appingedam. „In de stad zelf waren joden, tot in 1796 hun burgerlijke gelijkstelling kwam, niet welkom. De gilden in Groningen waren bang voor concurrentie. De stad stond hen echter wel toe zich elders in haar bestuursgebied te vestigen; in streken die nog tot ontwikkeling moesten komen en daarvoor veel mankracht nodig hadden”.

Rond 1870 bereikte de gemeenschap in Oude Pekela zijn grootste bloei. Er waren toen 287 joden ge-

Joden in de Pekela's

André Horlings

Over enkele jaren zal een compleet overzicht bestaan van het ooit zo rijke joodse leven in de provincie Groningen, waaraan in de Tweede Wereldoorlog een abrupt einde kwam. In 1971 begon een werkgroep van het Rijksarchief met een inventarisatie van alle documenten, waaruit bijzonderheden over de joden in Groningen konden worden afgeleid. De belangrijkste opgave, het samenstellen van een bevolkingsoverzicht waarin elke jood die ooit in de provincie werd geregistreerd is opgenomen, nadert zijn voltooiing. Aan de beschrijving van het joodse leven in de verschillende delen van Groningen wordt hard gewerkt.

Twee delen uit de serie „Bouwstoffen voor de geschiedenis van de Joden in Groningen”, die wordt uitgegeven door de Stichting Vrienden van het Rijksarchief, zijn reeds verschenen. In 1980 kwam de beschrijving van Noordoost-Groningen (tussen Termunten, Uithuizen, Usquert en Ten Boer) van de pers. Begin dit jaar volgde het deel over Veendam, Wildervank, Muntendam en Meeden.

Binnenkort zullen de beschrijvingen van Noordwest-Groningen en het Westerkwartier en van Stadskanaal gereed zijn. Voorbereidingen voor de behandeling van de rest van de provincie zijn in volle gang.

ARCHIEVEN

Het Groningse project is uniek. „Als het straks is voltooid, zal er geen deel van Nederland zijn waar méér over het joodse leven is vastgelegd dan deze provincie”, vertelt

mr. J.H. de Vey Mestdagh, oud-rijksarchivaris in Groningen en ook na zijn pensioen nog dagelijks in de weer voor zijn geesteskind. „Dankzij subsidies van onder meer de provincie zijn wij in staat de werkzaamheden te bekostigen. De leden van de werkgroep doen hun werk belangeloos. De boeken worden door ons in eigen beheer uitgegeven; commerciële uitgaven zouden onbetaalbaar worden”.

Met is een sisyfusarbeid. „Tot 1808 is over joden bijna uitsluitend iets te vinden in de oud-rechterlijke archieven, en dat zijn er vele honderden. Bij de bestudering is veel intuïtie nodig; gevoel voor joodse namen, aanwijzingen voor joodse activiteiten. In 1808 werden, op last van koning Lodewijk Napoleon, alle kerkelijke gemeenten gereguleerd en daarna zijn bijzonderheden te vinden in de archieven van de ministeries. In 1870 volgde de scheiding tussen kerk en Staat en daarna zijn we aangewezen op de kerkarchieven”, zegt Engbert Schut, die bezig is met de samenstelling van een deel over de Pekela's en Westerwolde.

Een bijzondere handicap is, dat de plaatselijke joodse archieven nagenoeg verdwenen zijn. „In 1942 werden op last van de Duitsers alle joodse archieven naar Amsterdam overgebracht - slechts incidenteel, bijvoorbeeld in Leeuwarden, wist men ze te verbergen. Daarna ontbreekt elk spoor. Of ze door de Duitsers zijn vernietigd, verstoep of naar elders verhuisd is onbekend. Ze zijn weg”, vertelt mr. De Vey Mestdagh. „Toch is er hoop. Enkele weken geleden werd het archief van de joodse gemeente van Amsterdam in Amerika teruggevonden. Mogelijk komt in de loop van de tijd nog meer terecht”.

PEKELA

Over het joodse leven in Oude en Nieuwe Pekela heeft Engbert Schut al veel bijzonderheden ver-

zameld. „De eerste joden vestigden zich er in 1683. Ze kwamen uit Polen, en de band met dat land heeft nog lang bestaan, want ook een eeuw later waren nieuwe leermeesters uit dat land afkomstig. Elders waren het meestal Duitse voorgangers”.

Oude Pekela groeide al spoedig uit tot de tweede joodse gemeenschap in de provincie. De grootste was Appingedam. „In de stad zelf waren joden, tot in 1796 hun burgerlijke gelijkstelling kwam, niet welkom. De gilden in Groningen waren bang voor concurrentie. De stad stond hen echter wel toe zich elders in haar bestuursgebied te vestigen; in streken die nog tot ontwikkeling moesten komen en daarvoor veel mankracht nodig hadden”.

Rond 1870 bereikte de gemeenschap in Oude Pekela zijn grootste bloei. Er waren toen 287 joden geregistreerd. In 1809 waren het er nog 190, en het aantal zou tot 1930 weer dalen tot 111. „Daarna kwam de oorlog”, zegt Engbert Schut. „Er is één notulenboek uit het eigen joodse archief teruggevonden over 1940 tot 1942. De laatste aantekening handelt over een razzia in de nacht van 11 op 12 november. De laatste woorden zijn: „Hoe lang zal dit handjevol hier nog rustig kunnen blijven wonen”. Dan houdt het op”.

In het boek zal een compleet bevolkingsregister worden opgenomen, terwijl alle grafstenen van de joodse begraafplaats op de foto zijn gezet. „We zijn nog op zoek naar bijzonderheden over het dagelijkse leven van de joden. Oude foto's of andere illustraties zijn welkom. We hopen ook dat er mensen zijn met levendige herinneringen aan de joodse gemeenschap in de Pekela's, die daarover willen vertellen”.

Inlichtingen worden met belangstelling tegemoet gezien door Engbert Schut, Rijksarchief, Sint Jansstraat 2, Groningen. Tel. 050-127347.